

Helynevek és hatalom. A "szokásos helyek" retorikája a középkori információáramlásban

Novák Veronika

egyetemi docens, PhD, ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék
novak.veronika@btk.elte.hu

Hogyan lehet hatalmat gyakorolni helynevek felsorolásával? Kőbe és emlékműbe vésett városnevek esetében nem kell sokat magyarázni, és tudjuk azt is, hogy a térképcsínálás sem ideológiától mentes tevékenység. Egy korábbi tanulmányomban már foglalkoztam a 13-17. század között létrejött verses utcalistákkal, amelyek a nyüzsgő nagyváros légkörét, gazdagságát érzékeltették – itt most kifejezetten a hatalom gyakorlásáról lesz szó, hétköznapibb helynevek, utcanevek, kereszteződések felsorolásának lehetséges felhasználásait vizsgálva.

Maga a városi tér rituális bejárása is lehet hatalmi aktus: az egyes városrészek határainak ismétlődő végigjárása, a város védőszentjének ünnepén tartott körmenet stációi, a királyi bevonulások ünnepélyes állomásai, a vesztőhelyre vezető út vagy éppen a királyi kikiáltó hivatalos körútjai mind ilyenek. Közös ezekben a rituális formákban a szokások figyelembevétel, átadása és ezzel együtt bizonyos rugalmasság. A királyi bevonulások sok esetben kötött útvonalat követtek, amit csak a király használhatott, a kivégzések szertartásai közben aggályosan ügyeltek a kötelező formák betartására a jogszerűség garanciájaként, ám a királyi hatalom erősödése gyakran magával hozta új, még hatásosabb ünnepi formák és helyek alkalmazásba vételét e két rituális esemény során is.

A kihirdetés a hivatalos információáramlásban jelentős szerepet töltött be. Annak ellenére, hogy a kikiáltott rendeletek elég földhözragadtak voltak (céhszabályok és köztisztaság pl.), mivel a király és a helyi hatalom nevében történtek, igazi hatalmi rítust jelentettek. A már említett szokásszerűség ezért itt is kulcseleme a rítusnak, és ez vonatkozik a helyszínekre is: „szokásos kereszteződésekről”, „nyilvános helyekről” szólnak a források szinte mindenhol, igen gyakran a konkrét helyek említése nélkül. Michel Hébert megállapítása szerint: annyira szokványosak és mindenki által ismertek ezek a helyek, hogy senki nem is törődik azzal, hogy felsorolja őket nekünk. A kutatásban általánosan bevett ezért azt feltételezni, hogy a „szokásos helyek” helyszínek konkrétan létező listái, mely listák ráadásul változatlanul ismétlődnek az időben az egyes kikiáltásoknál. Mindez beleillik a középkori rítusok hagyományos elképzelésébe is, mely egy merev, a változásoktól irtózó, a hagyományokhoz, szokásokhoz szigorúan ragaszkodó kultúra képét adja.

Az aprólékos kutatások azonban árnyalni tudják ezt az elképzelést és kevésbé egysíkú kapcsolatokra mutatnak rá szokások, helyek és hatalom között. Saját elemzésem a 14-16. századi párizsi kikiáltásokat veszi alapul, és ezek feljegyzéseit a Színes könyvek (*Livres de couleur*) nevű regisztrumkötetekben, melyekben kikiáltók jelentéseit, kikiáltásra váró szövegeket és kikiáltási rendelkezéseket jegyezték fel. A fennmaradt több száz esetből néhány tucatnyiban találkozunk konkrét helynevekkel. A kikiáltási helyek listája rendkívül rugalmas és gyakorlatias, alkalmazkodik a hirdetések témájához. A bejárando helyekről maga a kikiáltó dönt, aki jelentést is tesz az útvjáról. A jelentésben vagy felsorolja az összes állomást, vagy csak egy részüket, és hozzáteszi a „szokásos kereszteződések” kitétel, vagy pedig csak a „szokásos” vagy „ez esetben szokásos kereszteződések” formulát használja. A szokásos helyeken hirdetés azt garantálja, hogy a kellő feltételek között kihirdetett szabályok mindenkire érvényesek legyenek. Maga a kihirdetés azonban láthatólag elég rugalmasan zajlik, így valójában a jelentésben alkalmazott retorikai fogás, a „szokásos helyekre” hivatkozás teremt meg a törvényes feltételeket. Egy kutató a „jogi fikció” kifejezést használta. Azt látjuk, hogy a hatalmi rítusok hatékonyságáért a cselekedetek mellett a rítus lejegyzése is felelős. A felsorolás maga, a lista ismétlődése vagy éppen ezek fikciója garantálja a jogszerűséget.